

ՅԱԿՈՐ ՊԱՐՈՆԵԱՆ

(ՇԱՐ.)

Երգիծանքը պայմանաւոր է մարդերով ու բարքերով, ոչ թէ գրական տաղանդով միայն, բանի որ այս տաղանդը վէպի մը, զերթուածի մը մէջ գտնալ կ'ընէ բաւական մեղի, երբեմն աւելին իսկ: Պարոնեանի Հանճար՝ մը, որպէսզի ինչպէս Մովսէս մը, Սերվանդէս մը, Տոտէ մը՝ դառնար միջպզպային փառք, երբ դիտենք թէ էտիր-նէցին իբրեւ զբական ընդունակութիւն վար չէր մնար առնուածն Տոտէին: Մի՛ ճանապարհք: Ձեզի շափ ես ալ կրնամ գիտնալ: Ու աւելին, եթէ կը ներէք: Այսպէս, բանաւոր բան մը չէ Հանճարային զրազդի մը մը վարկը վատահի բարքերու բարքի մը, անիչ պաշտպանութիւն անփութեանակ փութեան: Բայց կը մնամ գոյոյ՝ բառին ետեւը գրուած թեքազրանքները փորձարկելու մեր գրականութեան վրայ որ, հարկ կա՞յ նորէն ճշդելու, մերն է, մեզմով գոյաւոր կարելիութիւն մը: Այս գրականութիւնը առանց այլեւա՞յի չենք իրնար նկատել Համաշխարհիկ մեծ մարդկային փորձարկութիւն մը որպէսզի նման արդիւնքի զիմաց գործադրելի վերլուծման ու Համադրման եղանակներ փորձէին զիս: Իմ սիրական առածներէս մէկն է «մենք մեր եղով», մանաւանդ մեր կշիռներով (*): Արեւմտահայ գրականութեան մէջ

Յակոբ Պարոնեան մղոններով Հեռու, այսինքն վեր է Հոստոքներէն, Վենետիկէն Պոլիս «Վերառաւորաւ» ի սպաս Բանին անպարարներէն, ամէն . ործի մէջ պոռալը, երեւալը, զննադատելը, մունետիկելը Հետապնդող, տաղաչափութեան պատմունանաւոր կամ ծանրագրաս ասպետներէն, վեր է իրողութեանց սարիքն ու ընտանիքը այն բան ճարտարութեամբ ու Հնչտանքով անուրդի Հանող մեծակշիռ օրագորդներէ, ոչ միայն բարքերու Հանգչպ պարկեւտ, գրեթէ անաչառ, ժողովուրդը ըսաւ՝ անկաշառելի, բարիքով, այլ եւ իր իսկ ասպարէզին, գրելու արարքին մէջ երեւան բերած սքանչելի ողջմտութեամբը, պարկեւտամտութեամբը: Ի վերջոյ, փոքրիկ փառք մը չէ ամբողջ չըլլան մը փոխադրել յաջողիլ արուեստի կալուածի մը, անոր այնքան անկաշուն յուսողմենքը յաղթահարելու Համար կորով ալ սպանել, — յիշեցնէ ամերիայական միջամտութիւնները, Պատրիարքարան իր ներքին ձեռաց ցուցմունքներով, կառավարութեան մօտ, Պարոնեանի Հրատարակչական ձեռնարկները վիժեցնելու, — ու միտ կողմէն՝ բազուկները բանալ այն ու աւուր, առնելու Համար անոնց մէջը չըլլանի մը կիրքերը, մեղքերը, յիմարանքը ու կարճիլ քաղց-

(*) Ունիմք գրողներ որոնց համար դժուար է նկիլ ան մասնագրական վիճիւն, — մեծ գրականութիւն մը պայմանաւոր է մեծ ժողովուրդով մը: Հիշդ է որ միտքը աննուն կարելիութիւններու տակ մըն է: Ու արուեստները կը սպողմանաւոր այդ արգանդին մէջ: Բայց... շատերը վարկածը ջախջախ արժեքրկի հնուքեան երկու վիպայութիւններով, Հրեաներէն եւ Հելլեններէն, որոնք մարդիկութիւնը երախտատրեցին իրաւ արուեստով ընդդէմ Աստիտեանքի-նրա եւ Հռովմէացիներու մեծիկ կայսրութեանց ապարսկտ փառքին: Մեր օրերուն համար Ստասմ Զարեան կը սիրէր՝ օգտագործել սկանդինաւեան երկիւններու համաժամական փութարքիւնը որ արգելի մը չէր կրցած ըլլալ: Իսպեններու, Համառներու, Սերվա Լակերիոփ-

նելու, Պարսկներու միջպզպայիլ փառքին: Գոյնեանակ Ակադեմիան ալ ձուրի առուելուքեան մը տեսութիւնը պաշտպանող. քայց «մեր եղը» մեր եղն է, իմ մտքիս մէջ, այսինքն գումարը այն անգամք պայմաններուն որոնք, ընդդէմ մեր բոլոր տաղանդին, կը միջատեն, անդիմադրելի եւ եղբրական, որպէսզի մեր տաղանդները, նոյն իսկ մեր համարները, մնան անբաւական, ոչ միայն իրենք գրեմք լրիւ իրագործելու արարքին մէջ, այլ եւ գործադրեն, քիչ մը աւելի նոյն իսկ թան մեր ժողովուրդի ընկալութիւնը, (դի՛ք հաւատարմութիւն ետին Պետրոս Դուրեանի քաղաքները եւ բանաստեղծութիւնները): Եթէ երբեք առ վերջիշումը մեզ արուսէ մտածել որ Պետրոս Դուրեան կը գանցէ «մեր եղ»ին պարտադրանքն առ ասով՝ աստիտեանքը

րութիւնները, իր տունին թշուառութիւնը, սերտին սեւը, մտքին տագնապները փրցնել նետով իր մէջէն, հոն տեղ տալու համար հասարակաց դռնաբխ, լաւատես, պօնով տրամադրութիւններուն, ժողովուրդը յատկանշող երազանքին, պատրանքին, ինքնաբաւ համակերպող իմաստութեան — պէտք պիտի ըլլար կանխող գլուխները համառօտել հոս, այս մարդին փրայ Պարոնեանի իրագործածները թարմացնելու համար, — ու այս ամէնը փրկել գէթ կարճ յաւիտեանի մը համար: Հարիւր տարի վերջ թերեւ Պարոն-

եանի գործէն ամբողջովին ըլլան փոշիացած ու ցնդած երգիծանքին աղը, համը, պղպղղը, բայց ահոր միջուկ-յատակը կը հաւատամ թէ պիտի մնայ հաստատ անկրկուտ: Գոնէ իր գործադրութիւններէն ընկերութեան մէկ շրջանէն յետոյ զումարովը ժողովրդական առաքելութիւններուն որոնք մարդկութեան մէջէն խարխիւները կը կազմեն քաղաքակրթութեան արշալոյսէն իսկ: Այս վարկածը կը պաշտպանուի դասական դրականութեանց պերճախօս օրինակներովը: Ասոր Արիւթօֆանի, Թէոֆրաստի, Լուկիանոսի,

պատիկ ժողովուրդի մը հարկադրաբար պատիկ մնալու ճակատագրուած գրականութեան, միւս կողմէ՝ ազդեցութիւնը պարտաւոր է մեզ անցորդաբարձմով բուն իրողութիւնը, քանի որ Դուրեմէն սա սահմանափակցումը տեղի է ունեցած մնարքութեան մէջ, որ *սեռը* ոչ միայն բաւարար է, այլ եւ հիմնական տարրը կուտայ արեւնստին, որոշ չափով ալ ազատ արտայնիքն մը ստանէ: Բայց գրականութեան միւս սեռերը, ասոց՝ արեւնստներէն տանմէ, անկարող են արեւնստին շրջապատը, որ համայնիչ է քաղաքակրթական մակարդակի: Ինչո՞ւ *Թշուառները* (Պետրոս Դուրեանի խաղը ինգլիզէր չէ ազատագրած, եակատակ անոր որ տիպարներէն զանէ երկու տակցները, *աղքատ բանաստեղծը* եւ *երկ-տասարդ աղիկը*, առնուազն կենսագրական հարաբերութեամբ արարածներ էին, Դուրեանին մէջն ու քալը: Ինչո՞ւ *Արշակ Երկրորդները* (Թէրեման, Նարայէլ, Պէշիկթաշիան) մնացած են հասարակ խօսքերու հանդէս, երբ պատմութիւնը այդ անսարկ կերպով տաամաքիւք անձնաւորութիւնը իր իսկ էջերուն վրայ բարձրացուցած է՝ մեր բնականագիտական գրչին տակ՝ հեղինակական տաամայի վայել *փաթեթի*, անոր շուրջը հայ-բայթիտով ոչ միայն հակայական անձեր, այլ եւ ժողովուրդները դիտակաւորաւ քարայինի մտայնութիւններ, երբ պաթիկ, հայ, յայն հոգեբանութիւններ իրենց բոլոր բունութիւններով կրկնէ իեն իբա՞ծ խրատելիակ քաղաքներ վերածելու անհուն տաամայի... կարծիք է երկարի շարքը այս ինչո՞ւներուն եւ մնալ միշտ խնդրական՝ ըզդհամրացումներու սեմին, որոնցմէ անհնէն

համգամամաւորը անշուշտ գրողներու տաղանդին տեսակարար կշիւը պիտի ըլլար: Կ'ընդամիսն ու կ'անլցնեն — պատասխանը սխալ պիտի չըլլար՝ տակաւն փնտել մամաւանդ աղիչ տեղեր երկնկտի առնէ՛ք ըստ պատշանի վիճակը զոր քաւտերական գրականութիւնը (Միխայիլան արքաներուն ակամբին ու աշխիմ համար նախառանմանած... վեներիկ ու յետոյ յնախադրուած Պոլիս, իր դերին), *մեր հասարակութիւնը* (զոր քաղաքի կը հրապարակագրային բարեբար ընկերութիւններ հիմնաւորելու համար դրամ վնարելու կամ հիմնաւորածներու խանգարում պիտունները հաւատարակշուելու կամ դերասանութիւններուն տէջօրթէները վայելելու), *մեր դերասանութիւնը* (որ հազիւ քանի մը իրաւ անուն կը հանրէ իր մեծ գումարին մէջ, որ ասիէ անկէ աւ ու ամ խալցիտով քով քովի բերուած պարական սիրողներ կազմուած է), բոլորը իրաւուն կապուած՝ բատրիքութիւն մը կաշկանդելու իրենց միգով մէջ: Եւ անկէ ազդակներու դէմ տաղանդը հեղինակին ոչ մէկ բախտ կը ներկայացնէ *յաւրդութեան*, եթէ այդ քառով կ'ազգէ հասկնալ հարազատ բնական անոնծագործութիւնը: Մեր քաղաքներ մեր ընկերութեան վայել խաղարկութիւն մըն է: Այս վարկածը արհամարհելի, յանդուրաբար մըն է որ կը պատժուի չարաբար: Ու ի՞նչ փաստ 1880ի պայմանները նոյնութեամբ կ'իշխեն հասն մեր օրերուն: Ուրիշ չէ ճակատագիրը մեր վէպին: Այս ժողովուրդը չի կարգար (կամ չունի *լիբեր* տալու ժամանակը, կամ շատ շատ քերթը, անոր քերթօնը կը կար-

Տէրէնտէոսի, նոյն իսկ Յորնադի գործերը մենք չենք արհամարհեր, ոչ անշուշտ իրենց գրական շնորհներուն զիջում մը ընելով, այլ աւելի՝ մեր բնական հետաքրքրութեան գտած գոհացումովը, այլ եւ հանգած, հիմնովին մեզմէ հեռացած բարձրութիւն, մտայնութեանց մասին մատակարարուած այդ բարիքներուն սիրոյն:

Թորհեցէք հանդիտորէն լահնկանութեան, արժէքին գոր Պարոնեանի աշխարհը պիտի ըլլայ պահած իր շրջանէն իբր նախանիթ ցեղային բարեբերութիւն: Սփիւռքը ասկէ կը զգայ սուր կարօտ մը:

(Շաքումակելի)

Եւ եթէ գաղութները չեն տպադրեր Պարոնեանէն, անոր համար է որ ոչինչ կը տպադրեն, թերթերու եւ հանդէսներու աշխատանքը իրենց համար ուզելով մեր տրամադրելի բոլոր գրական միջոցները: Այդ կարօտին արտայայտութիւնն է անշուշտ Հայաստանի Պետհրատին ձեռնարկը երբ վերջնական ծածքի մը տակ կը խմբէ Պարոնեանի ամբողջ վաստակը, բոլոր վարանումներէն, հիացումներէն, ուրացումներէն վեր, հասնելու համար էս իրենց իրական հանճարին, անուղղակի ցեյց տալով անոր տեղը, ոչ թէ արեւմտահայ, այլ եւ ամբողջ հայ գրականութեան համար:

ՅԱՎՈՐ ՕՇԱԿԱՆ

դայ: Դմեյ անոր աշխարհուն քերթօնէն վեր խորտաբիւն, գործադրութիւն, խորտաբիւն, հումա. Բիշ է ամվրէպ՝ չկարդացուելու: Այս օրինակները բա՛ւ՝ որպէսզի մեծ ժողովուրդի վարկածը ըլլայ ճանաչուի մը միութեամբ պայմաններու որոնք տազանդին չափ քրքրման դեր ունին արուեստի գործին կնիքին վրայ: 1890-ին, Մօլիէ՛ր մը, Պոլսոյ մեր հասարակութեան համար: Մի՛ մտնա՛ք ար համեարնդ կատակերգակը ինքզինքը իրագործելու համար պարտաւորուեցաւ անընդհատ սրայֆարիլ մեծերուն դէմ ու կնիքներուն դէմ

(յարմօք այդ օրերուն կը կազմեն պալատը, որ իր կարգին մտնարակար Ֆրանսան է սքարիսպէն ներս): Եւ առանց Արեւիքային անձնակազմի չափաւորութեան, պաշտպանութեան, ճակատագրերու եր գիշտմը ընելու սա ընթացիկ ախարժակներու գոհացումին, գոհելու իր համեարը: Պարոնեան այդ արժայական պաշտպանութեան տեղ Պարիսիքայանն ու չոք աղայութիւնը ունեցաւ իր կազմակերպող իր գործի հասարակ մշակութեան յարճակումին: Պարիսիքայանն օգտուելու հոս է որ կ'ազդէ մեծ գրագէտին վրայ: